

УДК 314.15.044:316.346.32-053.6-057.875(100):303.62

Іванова І. Ф.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
к. 55, б. 67, проспект Героїв України, м. Миколаїв-25, 54025, Україна
0671451946, e-mail: krusser58@gmail.com

**МІЖНАРОДНА ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ:
ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ**

Стаття містить аналіз результатів емпіричного соціологічного дослідження з вивчення суджень студентів щодо причин міжнародної освітньої міграції української молоді та наслідків її перетворення на трудову. Дослідження, об'єктом якого є студенти вназ 3–4 рівнів акредитації м. Миколаєва, проводилося Центром соціологічних досліджень Чорноморського національного університету ім. П. Могили у лютому 2017 р. Основними причинами міжнародної освітньої міграції студенти вважають: незадовільний стан підготовки фахівців у вназ (складність працевлаштування з вітчизняним дипломом, корупція), відсутність стабільності в країні та перспектив зміни на краще. Стримано оцінено наслідки її перетворення на трудову.

Ключові слова: академічна мобільність, вища освіта, міжнародна освітня міграція, студенти, трудова міграція, українська молодь.

Постановка проблеми. Міжнародна освітня міграція української молоді набула значних масштабів, про що свідчать цифри, наведені в офіційному виданні Національного інституту стратегічних досліджень: з 2000 р. по 2012 р., за даними ЮНЕСКО, кількість студентів з України, які навчаються за кордоном, зросла у чотири рази і склала 37 тисяч [1, с. 15]. За даними аналітичного центру СЕДОС (база даних, що охоплює 34 країни Європи, Північної Америки та Австралії) у 2013–2014 н.р. за кордоном навчалось 47724 чол., у 2014–2015 н.р. — біля 60 тисяч чол. [2].

Тенденцію до збільшення кількості зовнішніх освітніх мігрантів з числа української молоді можна пояснити як активізацією світових міграційних процесів в умовах глобалізації, так і складними соціально-економічними умовами, які склалися в Україні; а також незадовільним станом вищої освіти, процес реформування якої поки що не дав позитивних зрушень у плані якості, наближення до європейських стандартів.

Проблема міжнародної освітньої міграції ускладнюється ще тим, що українські студенти, які отримують освіту за кордоном, є потенційними трудовими мігрантами та емігрантами, що може призвести до таких негативних явищ, як: зменшення кількості працездатного населення та народжуваності, висококваліфікованих фахівців та інноваційних розробок і, як наслідок, — подальше старіння української нації та зниження якості трудового ринку України, тобто мова йде про втрату Україною як інтелектуального, так і трудового потенціалу, що є загрозою для її національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців інтелектуальну міграцію, у тому числі освітню, досліджувала Я. Петрова (інтелектуальна міграція в Україні, питання безпеки міграційних потоків); а також Т. І. Алексеева та К. В. Горбаньова, які дійшли висновку щодо її негативного впливу на соціально-економічний розвиток країни [3]. До проблем інтелектуальної міграції зверталися російські дослідниці Л. І. Леденьова (навчання російських студентів за кордоном) та І. О. Малаха (міграція висококваліфікованих наукових кадрів). Колективом російських авторів підготовлено монографію «Інтелектуальний капітал та інтелектуальна міграція в умовах глобалізації» (2017).

Освітню міграцію з України, як наукову проблему, у вітчизняній науці досліджували представники різних галузей знання. Н. А. Горожанкіна досліджувала освітню міграцію як об'єкт картографування, що дозволило їй визначити географію освітньої міграції української молоді за 2004–2008 рр. та дати прогнози щодо кількості українських студентів, які будуть отримувати освіту за кордоном у 2010–2020 рр. [4]. К. Кобченко вивчала історичний та сучасний досвід залучення України до європейського процесу студентської мобільності та довела, що наша країна була «включена в цей процес вже на його початку» [5]. О. В. Біляковська вивчала соціологічний аспект освітньої міграції українців у Польщі [6].

Автором статті проблема міжнародної освітньої міграції української молоді вивчалась у площині соціології громадської думки. За переконанням дослідника, варто вивчати думку сучасних українських споживачів освітніх послуг щодо факторів, які сприяють зростанню міжнародної освітньої міграції української молоді і переростанню її в еміграцію.

Об'єктом дослідження є міжнародна освітня міграція, **предметом** — причини та наслідки міжнародної освітньої міграції української молоді. **Мета** — дослідити причини та наслідки міжнародної освітньої міграції української молоді.

Емпірична база статті — соціологічне дослідження з вивчення суджень студентів м. Миколаєва щодо міжнародної освітньої міграції української молоді, здійснене Центром соціологічних досліджень Чорноморського національного університету ім. П. Могили у рамках реалізації наукового проекту кафедри соціології «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України». Вибірка була багатоступеневою: на першому щаблі — суцільною (студенти всіх внз Миколаєва 3–4 рівнів акредитації різних форм власності), на другому — цільовою (першокурсники і випускники), на третьому — квотною (50 % юнаків та 50 % дівчат). Інформація збиралася методом онлайн-опитування, оброблялася з використанням пакету комплексних прикладних програм SPSS.

Понятійний апарат дослідження. Міжнародна освітня міграція, будучи проявом академічної мобільності, має основні ознаки: «участь студентів у навчальному процесі внз (за кордоном), проходження навчальної або виробничої практики, проведення наукових досліджень з можливістю перезарядування в установленому порядку освоєних навчальних дисциплін»;

подальше повернення освітнього мігранта до колишнього місця проживання [7].

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження виявлено, що 21,19 % респондентів основною причиною, яка спонукає українську молодь до міжнародної освітньої міграції, вважають відсутність реальних перспектив працевлаштування за фахом в Україні після отримання диплому вітчизняного ВНЗ; 17,04 % — наявність корупції у вітчизняних ВНЗ; 15,65 % — відсутність політичної, економічної, фінансової стабільності у державі та реальних перспектив покращення ситуації; 12,57 % — відсутність реальних перспектив працевлаштування за кордоном після отримання диплому вітчизняного ВНЗ; 12,57 % — високу платню за навчання на контрактній основі у вітчизняних ВНЗ; 10,97 % — низьку якість освіти у вітчизняних ВНЗ; 8,09 % — відсутність достатньої матеріальної бази у вітчизняних ВНЗ. Лише 1,92 % респондентів не визначилися, що ж спонукає українську молодь виїжджати за кордон для отримання освіти.

Таким чином, першу позицію серед причин міжнародної освітньої міграції української молоді, за думкою студентів-респондентів миколаївських ВНЗ, займає проблема працевлаштування, другу — корупція у вишах України, третю — відсутність стабільності в країні та перспектив зміни на краще. Якщо взяти до уваги, що проблема з працевлаштуванням в Україні та за кордоном пов'язана у варіантах відповіді з наявністю вітчизняного диплому, то основною причиною освітньої міграції є власне сам стан вищої освіти, що знайшло підтвердження при двовимірному аналізі результатів опитування.

Першокурсники і студенти старших курсів вважають, що основною причиною бажання української молоді отримувати освіту за кордоном є неможливість професійної самореалізації в Україні після отримання диплому вітчизняного ВНЗ. Найбільше таких відповідей було у студентів четвертого курсу освітньо-кваліфікаційного рівня (надалі — ОКР) «бакалавр» (25,10 %) і п'ятого курсу ОКР «спеціаліст» (22,97 %), які стоять на порозі самостійного професійного життя; значно менше — у респондентів-магістрів (16,67 %), що можна частково пояснити тим, що деякі зі студентів-магістрантів, маючи диплом бакалавра, а в майбутньому і магістра, працевлаштовуються ще під час навчання, хоча не завжди за фахом. Одностайно студенти всіх курсів на другу позицію поставили корупцію у вітчизняних вишах, але дещо більше цього варіанту відповідей було отримано від студентів ОКР «магістр» (таблиця 1).

Двовимірний аналіз матеріалів опитування за статтю істотних змін у результати дослідження не вніс. Хлопці і дівчата майже в однаковій мірі надають перевагу такій причині, як відсутність реальних перспектив працевлаштування за фахом в Україні після отримання диплому вітчизняного ВНЗ: 21,88 % і 20,44 % відповідно. Другу позицію у хлопців займає низька якість освіти у вітчизняних ВНЗ (17,99 %), у дівчат — наявність корупції (16,00 %). На третій сходинці у хлопців і дівчат — відсутність стабільності у державі та реальних перспектив покращення ситуації (16,16 % і 15,11 % відповідно), а у дівчат — ще й відсутність реальних перспектив працевлаштування за кордоном після отримання диплому вітчизняного ВНЗ (15,11 %).

Таблиця 1

**Результати опитування щодо причин освітньої міграції української молоді
(двовимірний розподіл за курсом навчання, %)**

Що спонукає українську молодь виїжджати за кордон для отримання освіти, продовження навчання?	1 курс	4 курс	5 спец.	5–6 маг.
1. Низька якість освіти у вітчизняних ВНЗ	10,51	9,65	9,46	15,01
2. Наявність корупції у вітчизняних ВНЗ	17,33	14,67	16,89	19,99
3. Висока плата за навчання на контрактній основі у вітчизняних ВНЗ	13,64	11,97	14,19	10,00
4. Відсутність достатньої матеріальної бази у вітчизняних ВНЗ	6,82	8,49	8,78	9,44
5. Відсутність реальних перспектив працевлаштування за фахом в Україні після отримання диплому вітчизняного ВНЗ	19,89	25,10	22,97	16,67
6. Відсутність реальних перспектив працевлаштування за кордоном після отримання диплому вітчизняного ВНЗ	13,35	13,90	11,49	10,00
7. Відсутність політичної, економічної, фінансової стабільності у державі та реальних перспектив покращення ситуації	16,76	14,28	15,54	15,55
8. Інше (вказіть)	0	0	0	0
9. Важко відповісти	1,70	1,93	0,68	3,33

У ході дослідження була виявлена спрямованість освітніх міграційних намірів самих респондентів: 43,5 % опитаних студентів ВНЗ Миколаєва припускають можливість власної освітньої міграції до якоїсь іншої країни: 27,4 % — до Європи; 13,3 % — до США, Канади, Австралії; 2,8 % — до Росії, Білорусії, Казахстану, інших країн СНД; 28,9 % — до іншого регіону України. 27,6 % респондентів не визначилися з тим, чи хотіли б вони виїжджати за межі України з метою подальшого навчання (рис. 1).

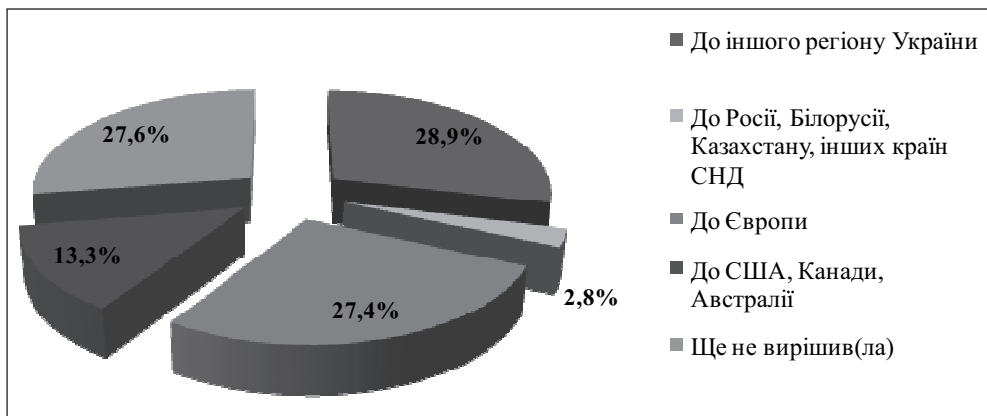

Рис. 1. Результати відповіді на питання «Куди саме хотіли б виїхати на навчання?» (одновимірний розподіл, %)

Порівняємо отримані результати з даними аналітичного центру СЕДОС: у 2014–2015 н.р. найбільш бажаними країнами для отримання освіти були Польща, Німеччина, Канада, Італія, Чехія, США, Іспанія, Австрія, Франція, Угорщина [8].

Аналіз отриманих даних за статтю і курсом навчання респондентів показав наступне. Хлопці практично в рівній мірі хотіли б виїхати як до Європи (26,5 %), так і до інших регіонів України (25,5 %), але 31 % з них ще не визначилися. Дівчата в більшій мірі — до інших регіонів рідної країни (32,3 %) і в меншій — до Європи (28,3 %), а майже чверть з них (24,2 %) не визначилися. Міжнародні освітні міграційні наміри відносно Європи вище у студентів-магістрів (33,3 %), інших регіонів України — у студентів п'ятого курсу ОКР «спеціаліст» (37, 1 %); США, Канади, Австралії — у студентів четвертого курсу.

У ході дослідження було намагання виявити оціночні судження студентів миколаївських ВНЗ стосовно наступних наслідків перетворення освітньої міграції на трудову: погіршення демографічної ситуації в Україні; зниження кількості працездатного населення; втрата інтелектуального потенціалу; економічні втрати за рахунок вивозу власних заощаджень за кордон; зниження попиту на вітчизняні товари та послуги і, як наслідок, — зменшення робочих місць в країні. По кожному з вище названих факторів достатньо високим був процент відповідей «важко відповісти» (від 38,4 % до 49, 2 %) та «не важливі» (від 31, 4 % до 34, %) що може бути пов'язано як з неготовністю респондентів до причинно-наслідкового аналізу в силу свого віку та життєвого досвіду, так і з їх позитивним ставленням до трудової міграції (таблиця 2).

Таблиця 2

Оцінювання наслідків перетворення міжнародної освітньої міграції на трудову (одновимірний розподіл, %)

Оцініть наслідки перетворення міжнародної освітньої міграції української молоді на трудову за ступенем їх важливості	Важливі	Скоріше важливі, ніж не важливі	Скоріше не важливі, ніж важливі	Не важливі	Важко відповісти
Погіршення демографічної ситуації в країні	8,8	6,3	12,3	34,2	38,4
Зниження кількості працездатного населення	6,5	4,3	10,3	32,7	46,2
Втрата інтелектуального ресурсу	4,3	3,5	11,6	31,4	49,2
Економічні втрати за рахунок вивозу власних заощаджень за кордон	6,5	6,3	11,1	34,2	42,0
Зниження попиту на вітчизняні товари та послуги та тим самим зменшення робочих місць в країні	9,0	4,8	11,6	31,7	43,0

Також достатньо низьким був процент відповідей «скоріше важливі, ніж ні» (від 3,5 % до 6,3 %) та «важливі» (від 4,3 % до 9,0 %). Двовимірний аналіз цих відповідей за статтю показав, що хлопці на перше місце серед наслідків перетворення міжнародної освітньої міграції на трудову, за ступенем важливості, поставили економічні втрати, на друге — демографічні проблеми, на третє — проблеми на ринку послуг і праці. Дівчата віддали перевагу погіршенню демографічної ситуації, проблемам з попитом і робочими місцями, а також зниженню кількості працездатного населення. Студенти першого курсу і п'ятого ОКР «магістр» в першу чергу назвали зниження попиту на вітчизняні товари і послуги, зменшення кількості робочих місць; четвертого курсу — погіршення демографічної ситуації; п'ятого курсу ОКР «спеціаліст» — економічні втрати через вивіз заощаджень.

Висновки. Підводячи підсумки, слід зауважити, що студенти миколаївських ВНЗ вважають, що основною причиною загрозливих обсягів зовнішньої міжнародної міграції є незадовільний стан підготовки фахівців у закладах системи вищої освіти України (проблема працевлаштування з вітчизняним дипломом, корупція у ВНЗ), а також відсутність стабільності в країні та перспектив зміни на краще. Тому очікуваними були результати опитування щодо наявності зовнішніх освітніх міграційних намірів респондентів стосовно Європи та інших країн західного світу. Опитані студенти достатньо стримано оцінили наслідки перетворення зовнішньої освітньої міграції в трудову.

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що вирішення проблеми зниження темпів міжнародної освітньої міграції лежить в площині здійснення реформи у системі вищої освіти з метою наближення останньої до європейських стандартів якості та подолання таких явищ, як корупція та академічний плагіат. Досягти цього можна лише спільними зусиллями суб'єктів освітнього процесу і представників владних структур в умовах прогресивних змін в економічній, політичній та соціальній сферах.

Список використаних джерел і літератури

1. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс] / упорядник Олена Малиновська. — 3-тє вид. — К., 2016. — 31 с. — Режим доступу: iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
2. Слободян О. Українські студенти за кордоном: скільки і чому? [Електронний ресурс] / Олександра Слободян, Єгор Стадний. — Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56>
3. Алексеева Т. І. Інтелектуальна еміграція з України [Електронний ресурс] / Т. І. Алексеева, К. В. Горбаньова // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 11. — С. 18–21. — Режим доступу: <http://bses.in.ua/journals/2016/11–2016/5.pdf>
4. Горожанкіна Н. А. Міжнародна освітня еміграція з України як об'єкт картографування [Електронний ресурс] / Н. А. Горожанкіна // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. — 2011. — Вип. 14. — С. 27–30. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2011_14_11.
5. Кобчекова К. Міграція з України із освітньою метою: історичний та сучасний досвід [Електронний ресурс] / К. Кобчекова // Українознавчий альманах. — 2012. — Вип. 7. — С. 148–152. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_7_48.

6. Біляковська О. В. Освітня міграція українців в Польщі: соціопсихологічний аспект / О. В. Біляковська // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. — К. : НІСД, 2011. — С. 231–237.
7. Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 635 від 29 травня 2013 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037
8. Аналітичний центр CEDOS дослідив міграцію українських студентів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: studway.com.ua/studentski-migracii/

References

1. Migraciya v Ukrayini: fakty i cyfry. Uporyadnyk Olena Maly'novska. [Migration in Ukraine: facts and numbers] 3-te vyd. — Kyiv, 2016. iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
2. Slobodyan, Oleksandra and Stadnyj, Yegor. Ukrayinski studenty za kordonom: skilky i chomu? [Ukrainian students abroad: how and why?]. <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56>
3. Aleksyeyeva, T. I. and Gorbanova, K. V. Intelktualna emigraciya z Ukrayiny Ukraїni [Intellectual emigration from Ukraine]. Prychornomorski ekonomichni studiyi 11 (2016): 18–21. <http://bses.in.ua/journals/2016/11-2016/5.pdf>
4. Gorozhankina N. A. Mizhnarodna osvityna emigraciya z Ukrayiny yak obyekt kartografuvannya [International educational emigration from Ukraine as an object of mapping]. Problemy bezperervnoyi geografichnoyi osvity i kartografiyi 14 (2011): 27–30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2011_14_11
5. Kobchekova K. Migraciya z Ukrayiny iz osvithnoyu metoyu: istorychnyj ta suchasnyj dosvid [Migration from Ukraine with an educational aim: historical and modern experience]. Ukrayinoznavchyy almanax 7 (2012): 148–152. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2012_7_48
6. Bilyakovska O. V. «Osvitnya migraciya ukraїnciv v Polshhi: sociopsychologichnyj aspekt» [Educational migration of Ukrainians in Poland: соціопсихологічний аспект]. Socialno-ekonomichni ta etnokulturni naslidky migraciyi dlya Ukrayiny [Social and economic and ethnocultural consequences of migration for Ukraine] : zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 27 veresnya 2011 r.) compiled by O. A. Malynovska. — Kyiv: NISD, 2011.
7. Prymirne polozhennya pro akademichnu mobilnist studentiv vyshhyx navchalnyx zakladiv Ukrayiny, zatverdzhene nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny № 635 vid 29 travnya 2013 roku [Exemplary position about academic mobility of students of higher educational establishments of Ukraine, ratified by the order of Department of education and science of Ukraine № 635 from May, 29, 2013]. http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037
8. Analitichnyj centr CEDOS doslidyv migraciyu ukraїnyskych studentiv [The analytical center of CEDOS investigated migration of the Ukrainian students] studway.com.ua/studentski-migracii/

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017 р.

Иванова И. Ф.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы
к. 55, б. 67, проспект Героев Украины, г. Николаев-25, 54025, Украина

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ: ПРИЧИНЫ, ПОСЛЕДСТВИЯ

Резюме

В статье отражены результаты эмпирического социологического исследования по вопросу изучения суждений студентов в отношении причин международной образовательной миграции украинской молодежи и последствий ее перехода в трудовую. Исследование, объектом которого являются студенты вузов г. Николаева 3–4 уровней аккредитации, проводилось Центром социологических исследований Черноморского национального университета им. П. Могилы в феврале 2017 г. Основными причинами студенты считают: неудовлетворительное состояние подготовки специалистов в вузах (сложность трудоустройства с украинским дипломом, коррупция), отсутствие стабильности в стране и перспектив изменений к лучшему. Сдержанно оценены последствия перехода образовательной миграции в трудовую.

Ключевые слова: академическая мобильность, высшее образование, международная образовательная миграция, студенты, трудовая миграция, украинская молодежь.

Ivanova I.

The Black Sea National University named after Peter Mogila
10, ul. 68 Paratroopers, Nikolaev-00, 54000, Ukraine

INTERNATIONAL EDUCATIONAL MIGRATION OF UKRAINIAN YOUNG PEOPLE: REASONS, CONSEQUENCES

Summary

The article includes analysis of empirical sociological study on student opinions about the causes of international educational migration of the Ukrainian youth and the consequences of its transformation into a work migration. The study was conducted by the Center for Black Sea Studies in Sociology National University Petro Mohyla in February 2017. The object is students of higher educational institutions of 3–4 accreditation, Mykolaiv (396 pers.). Type of research: a representative survey. Sample — multistage: the first stage — the general group; the second stage — the target group (graduating students and students of the first courses); the third stage — the quota group (50 % of male and 50 % female). The survey was conducted by online questionnaires, processing — using integrated application package SPSS.

Students respondents consider that the main reasons for the increasing number of educational migrants among the Ukrainian youth are: the insufficient state of training in institutions of higher education of Ukraine (the problem of employment with Ukrainian university education, corruption) and lack of stability in the country and prospects for improvement. Respondents have an interest in international educational migration intentions to Europe, USA, Canada, Australia by themselves. This intentions can be explained, other than mentioned above, by the speciality of the Mykolaiv region's settlement, multi-ethnic composition of its population.

Respondents were asked to evaluate such effects of transformation educational migration on work migration as worsening of the demographic situation in Ukraine, decrease in the number of working-age population, loss of intellectual capacity, economic losses due to transfer of people's own savings outside the country, decrease in demand for national products and services and as a consequence — reducing employment in the country. For each of the above factors was high enough percentage of answers «difficult to answer» and «not important». That may be associated both with a positive perception of students' work migration, and with the features of this socio-demographic group.

In the opinion of the survey compiler, solving the problem of slowdowns in the international educational migration of the Ukrainian youth is to reform higher education system of Ukraine in order to bring it to the level of European quality standards and overcoming such a negative phenomena as a corruption and academic plagiarism. This can be achieved only through joint efforts of the educational process actors and authorities in the context of progressive changes in economic, political and social spheres.

Key words: academic mobility higher education, international educational migration, students, work migration, Ukrainian youth.